

ตอนที่ ๕

บทสรุป

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการอธิบายเนื้อหาของชาดกในรูปแบบความเรียง ด้วยสำนวนภาษาที่ง่ายต่อการอ่านทำความเข้าใจและเป็นภาษาร่วมสมัยมีความน่าสนใจสำหรับคนทั่วไป โดยนำเสนอแก่นธรรมจากทสขบารมีและหลักธรรมอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในชาดกโดยการถอดบทเรียนจากจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ เพื่อนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมไทยปัจจุบัน โดยอาศัยแนวทางที่ปรากฏในจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ โดยมีขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเนื้อหาของชาดก ๕๔๗ เรื่อง โดยกล่าวถึงทสขบารมี(บารมี ๑๐) ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการและวิธีการบำเพ็ญบารมีระดับต่างๆ ที่ปรากฏในจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ขณะเกิดในชาติต่างๆ ศึกษาและนำเสนอสารัตถธรรมจากจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ ทั้งสารัตถธรรมจากทสขบารมีและธรรมแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาได้ยึดเป็นแบบอย่างในการทำความดีเพื่อประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติสืบไป ถอดบทเรียนจากจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ออกมาในแง่มุมต่างๆ เพื่อเป็นหลักการและวิธีการทำความดีเพื่อพัฒนาตัวเองและเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมประเทศชาติ

คำว่า “ชาดก” มาจากคำบาลีว่า “ชาตก” แปลว่า เรื่องที่พระองค์เปล่งหรือกล่าวถึงจริยาที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นเครื่องมือสำหรับเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับจริยา (ความประพฤติ) ของพระผู้มีพระพุทธเจ้าในครั้งอดีตชาติก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย ดังนั้น ชาดก คือเรื่องเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งทรงบำเพ็ญทสขบารมีหรือบารมี ๑๐ ประการในพระชาติ ชาดกมีจำนวน ๕๔๗ เรื่อง (แต่คนไทยมักพูดกันว่า พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ)

ซึ่งหมายถึงว่าพระโคตมพุทธเจ้า(พระศากยมุนีพุทธเจ้า)ก่อนที่จะตรัสรู้อนุตร-
สัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ดำรงฐานะและบทบาท
ของพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทสবারมีเป็นเวลา ๕๔๗ ชาติ

คำว่า “บารมี” (ซึ่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญเป็นเวลา ๕๔๗ ชาตินั้น)แปลว่า
ถึงฝั่ง ธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่งคุณความดีที่สมบูรณ์ ภาษาอังกฤษจึงนิยมใช้คำว่า
“Perfection” แปลว่า ความสมบูรณ์ หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยั่งยืน
เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ซึ่งจะส่งผลให้
เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คุณธรรมมีทานเป็นต้นที่ชื่อว่าบารมีก็เพราะทำให้ฐานะของ
พระโพธิสัตว์ยอดเยี่ยมกว่าสัตว์ทั้งหลาย ช่วยขัดเกลากิเลส ตักตวงคุณความดีไว้ในตน
ยิ่งๆ ขึ้นไป ยึดสัตว์ทั้งหลายให้ดำเนินตามคุณความดี พร้อมกันนั้นก็เสริมภาวะผู้นำ
ให้แก่พระโพธิสัตว์ในการทำหน้าที่ช่วยเหลือสัตว์โลก ทสবারมีหรือบารมี ๑๐
ประการนั้นจัดลำดับดังนี้ ทานเป็นข้อที่ ๑ เพราะมีอุปการะมากแก่ศีลและบำเพ็ญ
ได้ง่ายกว่า ศีลเป็นข้อที่ ๒ เพราะทำให้ทานมีผลมากมีอานิสงส์มาก เนกขัมมะ
เป็นข้อที่ ๓ เพราะทำให้ศีลมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาเป็นข้อที่ ๔ เพราะทำให้
เนกขัมมะมีผลมากมีอานิสงส์มาก วิริยะเป็นข้อที่ ๕ ขันติเป็นข้อที่ ๖ สัจจะเป็นข้อที่
๗ อธิษฐานเป็นข้อที่ ๘ เมตตาเป็นข้อที่ ๙ และอุเบกขาเป็นข้อที่ ๑๐ เพราะทำให้
เมตตา มีผลมากมีอานิสงส์มาก

บารมีจำแนกเป็น ๓ ระดับ ระดับละ ๑๐ รวมเป็น ๓๐ ประการ คือ

- ๑) บารมี ๑๐
- ๒) อุปบารมี ๑๐
- ๓) ปรมัตถบารมี ๑๐

นัยก็คือ ระดับบารมีเป็นธรรมชาวเจ็ดด้วยธรรมดำ ระดับอุปบารมีเป็นธรรมชาว
ไม่เจ็ดด้วยธรรมดำ ระดับปรมัตถบารมีเป็นธรรมไม่ขาวไม่ดำ บารมีทั้งหลายที่จะให้
สำเร็จประโยชน์สูงสุดคือบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณนั้น กำหนดระยะเวลาบำเพ็ญ
๓ ระดับตามคุณสมบัติของผู้บำเพ็ญ ดังนี้

๑) ผู้มากด้วยปัญญา(ปัญญาธิกบารมี)ใช้เวลา ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์
 ๒) ผู้มากด้วยศรัทธา(ศรัทธาธิกบารมี)ใช้เวลา ๘ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์
 ๓) ผู้มากด้วยวิริยะ(วิริยาธิกบารมี)ใช้เวลา ๑๖ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์
 บารมีทั้งหลายที่บำเพ็ญสมบรูณ์บริบูรณ์ย่อมให้ผลคือความเป็นพระสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า ซึ่งในความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีสิริคือ ธรรมกายอันประกอบด้วย
 ด้วยคุณธรรมมหาศาลประมาณมิได้มีทศพลญาณเป็นต้น มีพระรูปกายประกอบด้วย
 มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐

ทสบารมีจัดเป็นพุทธการกธรรม(ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้า)คือ

- ๑) ทาน   การให้
- ๒) ศีล   งดเว้นทำชั่วและมีระเบียบวินัย
- ๓) เนกขัมมะ   หลีกจากกามารมณ์
- ๔) ปัญญา   ความรอบรู้โลกและชีวิต
- ๕) วิริยะ   ความเพียร
- ๖) ขันติ   ความอดทน
- ๗) สัจจะ   ความจริงจัง จริงใจและจริงการ
- ๘) อธิษฐานะ   ความมั่นแน่วแน่
- ๙) เมตตา   ความรัก
- ๑๐) อุเบกขา   ความเที่ยงธรรมเป็นกลาง

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีทั้งความเป็นคุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญ
 ในฐานะเป็นหลักการทำความดีของผู้ตั้งประณิธานที่จะเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อให้บรรลุ
 ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุที่ทสบารมีต่อประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ
 ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา และอุเบกขา ก็เพราะว่า พระโพธิสัตว์
 ทั้งหลายได้ศึกษาวิจัยและปฏิบัติมาแล้วอย่างรอบด้านจึงได้ข้อสรุปตรงกันว่า ธรรม
 ๑๐ ประการ หรือทสบารมีนี้แหละคือพุทธการกธรรม(ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้า)

คนมีทานประจำใจ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่คิดจะเอามีแต่จะให้นั้น คนมีทานประจำใจ เช่นนี้ย่อมทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง ถ้าคิดแต่จะให้โดยไม่มีเงื่อนไขก็สามารถทำงานใหญ่ได้ทุกอย่าง พระโพธิสัตว์พร้อมที่จะให้โดยไม่มีเงื่อนไขอยู่แล้ว คนมีศีลทั้งในส่วนที่จริยธรรมเช่นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีลจำนวนมากกว่านี้ ทั้งในส่วนการจัดระเบียบตัวเองให้เรียบร้อยด้านกายและวาจา(อินทริยสังวร) ทั้งในส่วนการประกอบอาชีพสุจริตและยุติธรรม(อาชีวะปาริสุทธิ) ทั้งในส่วนการจัดระเบียบใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค(ปัจฉยสันนิสสิตตะ) เมื่อมีความเรียบร้อยครบ ๔ ด้านนี้(จตุปาริสุทธิศีล)ก็พร้อมที่จะทำการได้ เมื่อสำรวจดูตัวเองอย่างถ้วนถี่แล้วก็ไม่มีข้อเสียหายที่จะตำหนิตัวเอง ทำให้เกิดความมั่นใจพร้อมที่จะทำงานใหญ่ คนอื่นก็ไม่เห็นข้อเสียหายในคนที่มศีลนั้น ทำให้ทุกคนศรัทธาและเลื่อมใสคนที่มเนกขัมมะ (หลีกออกจากกาม-บวชใจ) เป็นเจ้าเรือนนั้น ย่อมมีใจปลอดโปร่ง ไม่ยึดมั่นถือมั่นกามคุณ กามารมณ์(อารมณฺ์ หรือสิ่งที่น่าใคร่น่าพอใจ)ทั้งหลายไม่มารบกวนจิตใจ ทำให้วุ่นวายรำคาญใจ เมื่อจิตเป็นอิสระจากกามเช่นนี้ ชีวิตย่อมมีแต่ความเบาสบาย เทียวสัจจจาริกได้อย่างไร้ข้อกั้วล จิตใจกว้างเหมือนท้องนภาภาค เย็นเหมือนน้ำในมหานที หนักแน่นเหมือนแผ่นดิน และอ่อนควรแก่การใช้คิดการงานเหมือนกระสอบหนังแมว คนมีจิตใจเช่นนี้ ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่คนมีปัญญามองชีวิตของตัวเองทะลุปรุโปร่ง มองชีวิตของคนอื่นทะลุปรุโปร่งทั้งในอดีตชาติ อนาคตชาติ และปัจจุบันชาติ และมองปรากฏการณ์ภายนอกได้รอบด้าน เชื่อมโยงเหตุเข้าด้วยกันได้ทั้งหมด โยงจากผลไปหาเหตุได้ โยงจากเหตุมาผลได้ คนเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีวิริยะ ความเพียร มีความกล้าแกร่งไม่ทอดอຍในการประกอบกิจ มองภาระหน้าที่ทั้งยากและง่ายเท่าเทียมกันคือ ต้องรับผิดชอบทำให้สำเร็จ มองภาระหน้าที่ทั้งเล็กและใหญ่เท่าเทียมกันคือ ต้องจัดการให้สำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก การดำเนินชีวิตทั้งหมดคืองานเพื่อชาวโลกเท่านั้น จึงไม่มีความเหน็ดเหนื่อยในการทำงาน งานคือชีวิต ชีวิตคืองาน ลมหายใจคืองาน และงานคือลมหายใจ อุปนิสัยมีแต่ความกร้าวแกร่ง

ไม่ย่อมน้อยทอดเลย คนมีวิริยะเช่นนี้ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีขันติเป็นเจ้าเรือน(มีขันติประจำใจ) อดทนต่อความเจ็บปวดทางกายและความทุกข์ทางใจ อดทนต่อความยากลำบากทางกายและทางใจ เช่น เกิดอุบัติเหตุร่างกายถูกกระทบ ได้รับบาดเจ็บก็ไม่ร้องโอดโอยเกินเหตุ เกิดโทสะขึ้นเพราะเหตุปัจจัยบางอย่างก็ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราดจนเสียทรง อากาศร้อนหรือหนาวก็ไม่แสดงอาการร้อนหรือหนาวเกินเหตุ ใช้ขันติธรรมอดทน อดกลั้น และอดออมไว้ไม่ให้ปรากฏเป็นที่สังเกตเกินไป คนมีขันติธรรมเช่นนี้ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่ได้ทุกอย่างคนมีสัจจะเป็นเจ้าเรือน มีสัจจะเป็นจริง มีความจริงใจคือชื่อสัตย์สุจริต จริจวาจาคือพูดจริงทำจริง ทำตามทีพูดและพูดตามที่ทำ เปล่งวาจา ด้านจิตใจก็ชื่อสัตย์เที่ยงธรรม ด้านวาจาก็จริง ไพเราะเป็นประโยชน์ ด้านการกระทำก็สำเร็จตามนโยบายวัตถุประสงค์ทุกประการ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นแก่คนทั่วไป คนมีสัจจะเป็นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีอริชฐานะคือ มั่นคงแน่วแน่ต่อจุดหมายไม่หวั่นไหวแม้มีภัยหรือปัญหาอุปสรรคมาขัดขวาง ยึดมั่นต่อเป้าหมายไม่คลอนแคลน กาลผ่านไปนานเท่าใดก็ยังคงมุ่งมั่นตามเส้นทางเดินไปสู่จุดหมายอย่างนั้น คนมีอริชฐานะมั่นคงเหมือนเสาระเนียดและภูเขาศิลาแท่งที่บั่นเช่นนี้ ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่สำเร็จได้ทั้งหมด คนมีเมตตาเป็นเจ้าเรือน มีความรักสัตว์โลกทุกชนิดโดยไม่แบ่งแยก ไม่มีเงื่อนไข ในความรัก แม่เมตตาอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความอึดอัดขัดเคืองแม้ประสบโลกธรรมอนุชฎารมณ(สิ่งที่ไม่น่าพอใจ) มีน้ำใจเอื้อเฟื้อห่วงหาอาทรตลอดเวลา ให้ความรักเท่าเทียมกันทั้งแก่ญาติสนิทมิตรสหายและคนที่เป็นศัตรู คนมีเมตตาเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่ได้ สุดท้าย คนมีอุเบกขาเป็นเจ้าเรือน คอยสอดส่องสังเกตการณ์ใกล้ชิดเป็นกัลยาณมิตรในยามฉุกเฉิน วางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงไปตามกิเลสมีความชอบใจเป็นต้น หรือปล่อยให้วิถีชีวิตของสัตว์โลกเป็นไปตามกรรมที่ได้กระทำไว้โดยแม่เมตตาและกรุณาให้สัตว์เหล่านั้นเกิดสัมมาทิฐิกลับตัวกลับใจ เปลี่ยนชั่วเป็นดีและมีวิริยะอุตสาหะที่จะสร้างคุณความดีในอนาคตอันใกล้ คนมี

อุเบกขาเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่สำเร็จได้ทุกอย่าง เหล่านี้เป็นอธยาศัย พระโพธิสัตว์ที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำชาวโลกได้

วัฒนธรรมสร้างอธยาศัยพระโพธิสัตว์ สำหรับผู้นำในสังคมไทยมีมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ในสมัยสุโขทัย (พ.ศ.๑๗๙๒-๑๙๘๑=๑๘๘๙ ปี) ในยุคแรกใช้ระบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์จึงมีพระนามขึ้นต้นด้วยคำว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง ในยุคหลังที่รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ใช้ระบบธรรมราชา พระนามของพระมหากษัตริย์จึงมีคำว่า “ธรรม” รวมอยู่ด้วย เช่น พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไทย) เป็นเครื่องแสดงว่า พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทสปรามี ทสพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ดำรงสถานะเหมือนเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้นำทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เป็นที่พึ่งพำนักของอาณาประชาราษฎร์

ในสมัยอยุธยา (พ.ศ.๑๘๘๓-๒๓๑๐=๔๑๗ ปี) ระบบธรรมราชายังคงได้รับการสืบทอดจากสมัยสุโขทัย ในขณะเดียวกันก็มีระบบเทวราชา (ลัทธิเทวราช) เข้ามามีบทบาทในด้านการปกครองด้วย คงเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตมากขึ้น พระนามของพระมหากษัตริย์จึงมีคำว่า “ธรรม” บ้าง คำว่า “อิศวร (หมายถึง พระอิศวรหรือพระอินทร์)” บ้าง คำว่า “ราม (หมายถึง พระรามซึ่งเป็นอวตารปางที่ ๗ ของพระนารายณ์)” บ้าง คำว่า “นารายณ์” บ้าง คำว่า “โลกนาถ (หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของโลก)” บ้าง รวมอยู่ด้วย เช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) สมเด็จพระรามาธิบดี สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งก็มีนัยเช่นเดียวกันว่า พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทสปรามี ทสพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ดำรงสถานะเหมือนเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้นำทั้งด้านร่างกายและ

จิตใจ เป็นที่พึ่งพำนักของอาณาประชาราษฎร์ทั้งที่เป็นพุทธศาสนิกชนและศาสนิกของศาสนาอื่น หลักสำคัญอยู่ที่การสร้างและดำรงฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งในขณะปัจจุบันก็ดำรงฐานะสูงส่ง เป็นคนดีเหนือคนดีทั่วไป บำเพ็ญคุณธรรมจริยธรรมชั้นสูง คือ ทสพารมี ทสพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ในอนาคตอันไกลโพ้น หลังจากสวรรคตแล้วก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางยุคสมัยจึงมีการถวายสมญานามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” สำหรับพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว เช่น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง(สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับสมญานามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” ฐานะและอัยยาศัยพระโพธิสัตว์จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการนำสังคมประเทศชาติตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเฉพาะสังคมปัจจุบัน ฐานะและอัยยาศัยพระโพธิสัตว์จะต้องสร้างและทำให้ปรากฏชัดยิ่งกว่าครั้งอดีตเป็นสองถึงสามเท่า ก็เนื่องจากจำนวนคนมากขึ้น ความก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ๆ มีมากขึ้น สภาพของสังคมซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาและสาเหตุของปัญหาสังคมมีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น คนที่มีภูมิปัญญาดีระดับธรรมดา มีคุณธรรมจริยธรรมระดับธรรมดา มีภาวะผู้นำระดับธรรมดาไม่สามารถนำพาสังคมและแก้ปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยคนที่มีภูมิปัญญาพระโพธิสัตว์ มีคุณธรรมจริยธรรมพระโพธิสัตว์ และมีภาวะผู้นำแบบพระโพธิสัตว์จึงจะทำได้ อัยยาศัยพระโพธิสัตว์ดังกล่าวนี้มีลักษณะ

๑) เป็นไปอย่างนี้ทุกที่ตลอดเวลา

๒) ยั่งยืน ทนต่อการพิสูจน์

นั่นคือแม้จะมีเหตุการณ์หรือปัจจัยทั้งหลายมาบีบคั้นเป็นอุปสรรคให้เกิดมโนทุจริต(ประพฤติชั่วทางใจ) เกิดวิทุจริต(ประพฤติชั่วทางวาจา) และเกิดกายทุจริต(ประพฤติชั่วทางกาย) อัยยาศัยพระโพธิสัตว์นี้ก็ยังคงดำรงมั่นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอื่น เป็นคุณธรรมจริยธรรมแม้จะเป็นโลกียะก็ยังถาวรตั้งมั่นเหมือนกับโลกุตระ อันเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้นำที่ถือว่า มีภาวะผู้นำก็คือ

๑) บารมี ซึ่งก็คือเกิดจากการบำเพ็ญบารมีต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนี้เอง คำว่า “บารมี” ในความเข้าใจของสังคมชาวบ้าน แม้นัยบางส่วนจะตรงกับคำว่า “อิทธิพล” แต่หลักการและวิธีการที่จะได้ซึ่งบารมีก็เหมือนกัน คือ ยึดมั่นกระทำการ ถือปฏิบัติต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน

๒) ทักษะในการสื่อสาร ซึ่งมีนัยครอบคลุมการจัดระบบเนื้อหาที่จะพูด การจัดระบบเสียงของตัวเอง การพิจารณากาลและเทศะอย่างถี่ถ้วนก่อนที่จะสื่อสาร เรื่องใดๆ ออกไป และที่สำคัญความสามารถสร้างแรงจูงใจได้ด้วยการสื่อสาร

อัยยาศัยพระโพธิสัตว์นี้เกิดจากการบำเพ็ญทสปรามีเชิงบูรณาการเป็นความดีทำมาต่อเนื่องและใช้เวลาในการทำดีนาน ทำให้ความดีมากพอและคงทนยั่งยืนความดีที่ถึงขั้นเรียกว่า “บารมี” นั้น เกิดจากการทำความดีต่อเนื่องยาวนานตามกรอบแห่งคุณธรรมจริยธรรม ๑๐ ประการ มีทานเป็นต้นจึงเป็นข้อคิดที่ว่า ทำดีที่จะให้ถึงขั้นและก่อดอกออกผลดีได้ต้องทำเป็นวัฒนธรรม ต้องอยู่ในวิถีชีวิต เป็นกิจวัตร คำว่า “กิจวัตร” หมายถึง ทำทุกวัน ไม่ควรทำเพียงเป็นกิจกรรมหรือโครงการเป็นคราวๆ การบำเพ็ญบารมีก็เช่นเดียวกัน การบำเพ็ญบารมีขณะเวียนว่ายตายเกิดเป็นเวลา ๕๔๗ ชาติ ของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระศากยมุนีพุทธเจ้านั้น เริ่มนับเฉพาะสมัยที่ได้รับการพยากรณ์(ทำนาย)จากพระทีปังกรพุทธเจ้าเท่านั้น ก่อนหน้าที่จะเข้าเฝ้าพระทีปังกรพุทธเจ้าได้เวียนว่ายตายเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน แหล่งข้อมูลบางแห่งบอกว่า ผู้ประสงค์จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านับเฉพาะช่วงที่ปรารถนาอยู่ในใจใช้เวลา ดังนี้

- ๑) ผู้มากด้วยปัญญา-ปัญญาธิกะ ใช้เวลา ๗ อสงไขย
- ๒) ผู้มากด้วยศรัทธา-ศรัทธาธิกะ ใช้เวลา ๑๔ อสงไขย
- ๓) ผู้มากด้วยความเพียร-วิริยาธิกะ ใช้เวลา ๒๘ อสงไขย

จากนั้นก็มาถึงช่วงเวลาี่เปล่ง(กล่าว)วาจาต่อหน้าพระพุทเจ้าโดย

- ๑) ผู้มากด้วยปัญญา-ปัญญาธิกะใช้เวลา ๙ อสงไขย
- ๒) ผู้มากด้วยศรัทธา-ศัทธาธิกะใช้เวลา ๑๘ อสงไขย
- ๓) ผู้มากด้วยความเพียร-วิริยาธิกะใช้เวลา ๓๖ อสงไขย

บทเรียนจากจริยาวัตรพระโพธิสัตว์เพื่อสร้างวัฒนธรรมแห่งการทำกรรมดี ด้วยกัมมสัทธา ก็คือว่า ผู้ตั้งประณิธานเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญทสภารมิด้อย่าง ต่อเนื่องเป็นเวลานานก็เพราะกัมมสัทธา คือเชื่อกรรม แม้จะผ่านการเวียนว่ายตายเกิด ก่อนที่จะได้รับการพยากรณ์จากพระพุทเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่ก็นับชาติไม่ถ้วน เมื่อได้รับการพยากรณ์แล้วก็เวียนว่ายตายเกิด ๕๔๗ ชาติ บำเพ็ญทสภารมิด้อย่าง นัยของกรรมก็คือทำความดีทางกาย(กายกรรมอันเป็นกุศล) ทางวาจา(วจีกรรมอันเป็น กุศล) และทางใจ(มโนกรรมอันเป็นกุศล) กัมมสัทธาของพระโพธิสัตว์เป็นอจลสัทธา (ศรัทธาคือความเชื่อไม่หวั่นไหว)จริงๆ กรรมบางอย่างให้ผลเร็ว กรรมบางอย่างให้ ผลช้า กรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่างให้ผลในชาติหน้าและชาติต่อไป พระโพธิสัตว์ไม่ได้นึกถึงผลของกรรมดีที่จะได้รับ ไม่เฝ้าหวังผลกรรมดีที่จะเกิดขึ้น แต่ตั้งกุศลเจตนาบำเพ็ญทสภารมิดูช่วยเหลือสัตว์โลก สะสมกรรมดีอย่างต่อเนื่อง โดย เชื่อมั่นอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า กรรมดีที่ได้กระทำนั้น ย่อมให้ผลดีแน่นอนทั้งแก่ตัวเอง และแก่สัตว์โลกที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย

เมื่อเทียบจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์กับหลักการ ๓ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี และ ทำจิตให้ผ่องใสตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนเมื่อกล่าว ถึงการบำเพ็ญทสภารมิดูตามจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์แล้วเข้าใจว่า เป็นเรื่องยาก เกินไปและเกินความจำเป็นสำหรับตัวเองที่ปรารถนาเพียงทรัพย์สมบัติในชาตินี้และ เมื่อตายไปก็ปรารถนาสวรรค์สมบัติ ความจริง การบำเพ็ญทสภารมิดูกับหลักการคือ

- ๑) ไม่ทำชั่ว
- ๒) ทำดี และ
- ๓) ทำจิตให้ผ่องใสเป็นเรื่องเดียวกัน

ขอให้มีจุดเริ่มต้นของการทำดี ในรูปแบบไหนก็ได้ ความดีตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๕ ลำดับชั้น ดังนี้

- ๑) กิจกรรม-พิธีกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศลซึ่งเปรียบได้กับกิ่งใบของต้นไม้
- ๒) ศิล ซึ่งเปรียบได้กับสะเก็ดของต้นไม้
- ๓) สมာธิ ซึ่งเปรียบได้กับเปลือกของต้นไม้
- ๔) ปัญญา ซึ่งเปรียบได้กับกระพี้ของต้นไม้ และ
- ๕) วิมุตติ ซึ่งเปรียบได้กับแก่นของต้นไม้

ดังนั้น ขอให้จุดเริ่มต้นแห่งการทำดีด้วยกุศลเจตนาอย่างแท้จริง บุคคลก็จะได้รับการพัฒนาไปตามลำดับ ในการบำเพ็ญทสขารมีไม่ต้องกำหนดเป็นทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมมบารมีก็ได้ แต่ให้เป็นไปในวิถีชีวิตโดยยึดหลักไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใสซึ่งมีนัยดังกล่าวมาแล้ว เช่น ในการให้ทาน ได้ชื่อว่าทำดี ได้ชื่อว่าบำเพ็ญทานบารมี ในขณะที่เดียวกันขณะที่ให้ทานเกิดความตระหนี่ขึ้นมาก็ขมไว้ชื่อว่าได้บำเพ็ญขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี มีเหตุแทรกซ้อนขึ้นมาขณะให้ทานซึ่งจะทำให้จิตเศร้าหมองก็รักษาอาการนิ่งไว้ ชื่อว่าได้บำเพ็ญอุทิสฐานบารมี และอุเบกขาบารมีเป็นต้น

จริยวัตรของพระโพธิสัตว์แท้จริงแล้วก็อยู่บนหลักการ ๓ ดังกล่าวแล้ว และแสดงให้เห็นครบกระบวนการก็คือ จากหลักการ ๓ พระโพธิสัตว์ก็บำเพ็ญจริยวัตรหรือบำเพ็ญบารมีภายใต้กรอบแห่งวิธีการ ๖ คือ

- ๑) ไม่กล่าวให้ร้าย-ไม่ว่าร้ายคำเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- ๒) ไม่เบียดเบียน-ไม่ลักทรัพย์ ไม่ฆ่าไม่ทำร้าย และไม่ประพฤตินิन्दในกาม
- ๓) สำรวมระวังรักษาศีลบริสุทธีบริบูรณ์
- ๔) รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย
- ๕) ดำเนินชีวิตอย่างสงบร่มเย็น

๖) ปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง
และทำยที่สุดก็นำไปสู่อุดมการณ์ ๔ คือ

- ๑) สังคมอุดมด้วยขันติธรรม
- ๒) สังคมมีความสงบร่มเย็น
- ๓) สังคมเกษมปลอดภัย
- ๔) สังคมไร้การเบียดเบียนกัน

บทเรียนจากชาติตกจะแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความดีในสังคมไทยได้อย่างไร ?

ปัญหาสังคมปัจจุบันแตกต่างจากอดีตอยู่ ๔ อย่าง คือ

- ๑) ปริมาณของปัญหามีมากกว่าอดีต
- ๒) ความซับซ้อนของปัญหามีหลายชั้นมากกว่าอดีต
- ๓) สาเหตุของปัญหามีหลายอย่างมากกว่าอดีต
- ๔) ปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้ปัญหาลุกลามใหญ่โตมากขึ้น เช่น ช่องทางการสื่อสารที่มีมากกว่าในอดีต

การแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ใช่เพียงแต่ใช้ความรู้ความสามารถระดับปกติ ไม่ใช่เพียงแต่คนดีมีความสามารถซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้น แต่ต้องใช้ความรู้ความสามารถระดับ “บารมี” ต้องอาศัยคนดีระดับมากกว่าปกติ “คนดี” ๒ ระดับ คือ

- ๑) คนดีแบบกัลยาณชน
- ๒) คนดีแบบพระโพธิสัตว์

การแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมยุคใหม่ต้องอาศัยคนดีระดับที่ ๒ คนดีแบบพระโพธิสัตว์ ซึ่งเกิดจากการทำความดีโดยบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ คำว่า “บารมี” แปลว่า ถึงฝั่ง ธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่ง หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ซึ่งจะส่งผลให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ปฏิปทาอันยวดยิ่งที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุด ประกอบด้วย

- ๑) ทานบารมี คือมีอุปนิสัยฝึกฝนทาน มีกุศลเจตนาในการให้อยู่ตลอดเวลา ให้อามิสทานบ้าง ธรรมทานบ้างในชีวิตประจำวัน
- ๒) สีลบารมี คือ มีอุปนิสัยเรียบร้อยดีงาม มีความสงบเยือกเย็นเป็นปกติ

๓) เนกขัมมบารมมี คือ ความดำริที่จะออกจากเครื่องอุปโภคบริโภคที่ทำให้ชีวิตยุ่งเหยิง หรือดำริที่จะออกบวช ในมุมกว้างออกไปครอบคลุมถึงความคิดที่จะปลอดจากความโลภ

๔) ปัญญาบารมมี ใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้ปัญญาแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

๕) วิริยบารมมี ใช้วิริยะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา มีความเพียรพยายามไม่ท้อถอย มีความอดุสาหะแรงกล้าและยิ่งยวดตลอดเวลา

๖) ขันติบารมมี ใช้ขันติเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้ขันติ(อดทน อดกลั้น อดออม)แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา มีความอดทน ความอดกลั้น ความไม่ดูร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต

๗) สัจจบารมมี คือ ดำเนินชีวิตยึดความจริงใจ จริงวาจา และจริงการเป็นหลัก ไม่ว่าจะทำการใดๆ ที่ไหน เมื่อไรก็ยึดหลักนี้ ใช้สัจจะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้สัจจะแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

๘) อธิษฐานบารมมี คือใช้อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้อธิษฐานธรรม(ความมั่นคงแน่วแน่)แก้ปัญหา ปัญญาธิษฐานธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือปัญญา สัจจาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือสัจจะ จาคาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือจาคะ อุปสมาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือ อุปสมะที่มีอยู่ในจิตใจตลอดเวลา

๙) เมตตาบารมมี คือ มีเมตตาธรรมอยู่เนืองนิตย์ น้อมนึกลงใจตลอดเวลา ว่า “สพฺเพ สตฺตา อเวรฺรา โหนตุ อพฺยาปชฺฌมา โหนตุ อนินฺหา โหนตุ สฺขี อตฺตานิ ปริหรนฺตุ ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นสุข อย่าได้มีเวรภัยต่อกันและกัน อย่าได้พยายามบงการภัยกัน อย่าได้มีความทุกข์กายใจ ขอให้รักษาตนพ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด ใช้เมตตาธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้เมตตาธรรมเป็นหลักในแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา โดยมีขันติบารมมีเป็นฐาน

๑๐) อุเบกขาบารมี คือ มีท่าทีที่นิ่งเรียบต่อปรากฏการณ์ ไม่เอนเอียง ไม่ปรุงแต่งต่อยอดใจอุเบกขาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้อุเบกขา(ความนิ่ง)แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

จริยาวัตรของพระโพธิสัตว์จะช่วยเสริมสร้างโลกทัศน์ใหม่ได้อย่างไร ?
โลกทัศน์ใหม่ก็คือการรับรู้ ๓ ความ และจินตนาการสังคมโดยรอบด้วยมุมมองใหม่ๆ ที่จะนำไปสู่วิถีคิด ความเชื่อ ทศนคติหรือท่าที ความคิดเห็น และการให้คุณค่าในเชิงบวก เป็นไปเพื่อปลูกเร้าคุณธรรม มีกุศลเจตนาเป็นฐานราก โลกทัศน์ใหม่ก็คือโลกทัศน์แบบพระโพธิสัตว์นั่นเองก็คือเอาสภาพปัจจุบันเป็นฐานเพื่อไปสู่เป้าหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขที่ยิ่งใหญ่ของมหาชนเป็นหลัก ยึดหลักว่า “จากสภาพปัจจุบันทั้งที่เป็นปัญหาและไม่เป็นปัญหา เราจะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นได้อย่างไร” โดยมีทศบารมีเป็นฐานของการดำเนินงานทุกเรื่อง การสร้างโลกทัศน์ใหม่ภายใต้กรอบทศบารมีก็คือ การใช้อิฐฐานบารมีเป็นฐาน ใช้เมตตาบารมีเป็นธง ใช้ปัญญาบารมีเป็นแผนที่ และใช้ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อุเบกขาบารมีร่วมกันเป็นพลังขับเคลื่อนคุณธรรมพระเจ้าสิบชาติเป็นกรณีตัวอย่างเช่น โลกทัศน์ใหม่โดยหลักแห่งปัญญาบารมี ก็คือวิถีชีวิตบนโลกทัศน์ใหม่ด้านปัญญาบารมีมี ๓ นัย ประกอบด้วย

๑) วิถีชีวิตที่อยู่บนหลักโยนิโสมนสิการ

๒) วิถีชีวิตที่อยู่บนหลักสัพปริสธรรม ๗

๓) วิถีชีวิตที่อยู่บนหลักสัมมาทิฐิ

ซึ่งมี ๒ ระดับ คือ โลกียสัมมาทิฐิและโลกุตตรสัมมาทิฐิ โลกียสัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นชอบระดับโลกียะหรือโลกีย์ หมายถึง ความเห็นรวมไปถึงความเชื่อถือว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่วมีผลมีวิบาก โลกนี้มี โลกหน้ามี เป็นต้น โดยนัยนี้จึงมีความหมายเท่ากับ “ศรัทธา” ส่วนโลกุตตรสัมมาทิฐิหมายถึงความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์)

ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ทางนำไปสู่ความดับทุกข์) รวมไปถึงความเห็นชั้นที่ ๕ โดยความเป็นไตรลักษณ์ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณซึ่งเป็นของไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ความเห็นอายตนะ ๑๒ โดยความเป็นไตรลักษณ์ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง

เรื่องพระโพธิสัตว์ทำให้เกิดแรงบันดาลใจ ๒ ลักษณะ คือ

๑) เกิดเพราะจริยาวัตรดีงามของพระโพธิสัตว์

๒) เกิดเพราะคุณสมบัติด้านกายภาพและจิตภาพของพระโพธิสัตว์

ความสมบูรณ์สูงสุดด้านร่างกายของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ เช่น มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน เป็นต้น มีพระเศียรงามบริบูรณ์ คุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์เป็นที่สุด นอกจากนี้ยังประกอบด้วยคุณสมบัติด้านร่างกายเรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ เช่น นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม เป็นต้น มีความวิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลาคือถ้องแฉวงแห่งพระรัศมี อันโชตินาการขึ้นเบื้องบนพระอุตมังกสิโรตม์เป็นที่สุด คุณสมบัติด้านร่างกายเหล่านี้ จัดเป็น “ปรโตโฆสะ” ที่แม้จะแปลว่าเสียงจากผู้อื่นก็จริง แต่มีนัยครอบคลุมสภาพแวดล้อมอื่นๆ เช่น รูป กลิ่น รส สิ่งสัมผัสที่รับรู้ผ่านทางตา จมูก ลิ้น กายด้วย เช่น รูปร่าง สี สันฐาน ภูมิประเทศ สิ่งประดิษฐ์อันเป็นศิลปกรรม ประติมากรรม หรือ จิตรกรรม สื่อต่างๆ ที่รับรู้เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อบุคคลมากโดยเฉพาะผู้มีราคะจริต (พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัยหนักไปทางรักสวयรักงาม)และสัทธาจริต(พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัยหนักไปทางชาบซึ่ง ชื่นชม น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย) มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ดังแสดงมาแล้วย่อมมีส่วนอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดศรัทธาและปสาทะ ทำยที่สุดนำไปสู่โยนิโสมนสิการ ส่วนคุณสมบัติด้านจิตใจนั้น พระโพธิสัตว์ประกอบด้วยสมรรถนะทางจิต ๔ ส่วน คือ

๑) วิชารู้แจ้งสัจธรรมของชีวิตว่า ชีวิตอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๒) วิมุตติ ปล่อยวางไม่ยึดติด

๓) วิสุทธิ ความบริสุทธิ์

พระโพธิสัตว์มีสี่วิสุทธิ คือความบริสุทธิ์แห่งศีล

อุทยานภาพเพราะพระโพธิสัตว์มีสมาธิจิตขั้นสูงในระดับโลกียะ ทำให้สามารถแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ เป็นต้น

บรรณานุกรม

ญาณวชิระ. **ทศชาติ ปณิธานมหาบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร : ทีพีเอ็น
เพรส, ๒๕๕๑.

ประพันธ์ ศุภษร. **๑๑๑ นิทราชาดก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เนชั่นพริ้นตังเซอร์วิส
จำกัด, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**
พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พริ้นตัง แมส
โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ รจนา, พระราชปริยัติโมลี(สมศักดิ์ อุปลโม) พร้อมคณะ
ผู้ปริวรรตแปล. **ธาตุวัตถสังคหปาฐนิสสยะ**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระสุธีรัตนบัณฑิตพระศรีสัมโพธิ และคณะ. **การพัฒนาหน่วยอบรมประชาชน**
ประจำตำบล. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ม.ป.ป.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๒.
พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๕๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ พระวินัยปิฎก**
มหาวิทยาลัย, ภาค ๒ และภาค ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา-
ลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- _____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระวินัยปิฎก มหาวรรค.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระวินัยปิฎก จุฬวรรค.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระวินัยปิฎก ปรีวาร.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระสูตรตันตปิฎก
ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค, มหาวรรค, ปาฎิกวรรค. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิม-
นิกาย มูลปณณาสก์, มัชฌิมปณณาสก์, อุปริปณณาสก์. กรุงเทพ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระสูตรตันตปิฎก สังยุต-
นิกาย ขันธวารวรรค, สฬายตนวรรค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระสูตรตันตปิฎก
อังกุตตรนิกาย เอกกนิบาต, ทุกนิบาต, ติกนิบาต,จตุกกนิบาต,
ปัญจกนิบาต, สัตตกนิบาต, อัฏฐกนิบาต, ทสกนิบาต. กรุงเทพ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราช พระสูตรตันตปิฎก ขุททก-
นิกาย ขุททกปาฐะ, ธรรมบท, อิติวุตตกะ, ชาดก, ปฏีสัมภิตามรรค,
พุทธวงศ์, จரியปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ธรรมสังคณี, วิกังค์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จรียาปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____ . อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ขุททก-
 นิกาย ชาดก ภาค ๑-๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระธรรมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๑-๘.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๒ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๒ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์(พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ รจนา, สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร) แปล
และเรียบเรียง. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.

สิรินธร. **ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ที่มา : <https://www.watpala1.org/index.php/>
2018-02-14-01-14-53/166-2011-10-11-04-15-1415